

Baskoien erlijioaz

Duela hiru urte, baskoien erlijioari buruzko artikulua interesgarri bat irakurri nion Joakin Gorrotxategi hizkuntzalariari, Nafarroako Unibertsitatearen *Cuadernos de Arqueología* argitalpenean. Baskoien eta inguruko herrien sinesmenen arteko konparaketan oinarritzen zen artikulua, eta EHUko irakaslearen ondorioetako bat zen baskoien antzinako erlijioa finkatzen zuten ezaugarriak bereizi egiten zirela inguruko herrien sinesmenekiko. Esaterako, naturaren indarrei edo animalia totemikoei egindako erreferentzia ugariak zirela tarteko. Sinesmen bereziak ez ezik, indartsuak, baskoien auzoko herrien fedearen arrastoak desagertu zirenean ere, erromatarrenen errituekin nahastu eta urtu ondoren, baskoiek eutsi egin zitelako oraindik mendeetan zehar.

Artikulua interesgarria iruditu zitzaidan, erreportaje baterako egokia, eta Iñigo Astizi bidali nion, *Berria*-ko kultur kazetariari. Nik erlijioa, historia, euskara eta antropologia nahastuko zituen artikulua irakurgarria ikusten nuen tokian, berak poesia ikusi zuen, eta poema bat idatzi zuen, Gorrotxategiren artikulua izenburu berarekin: *La religión de los Vascones. Una mirada comparativa. Concomitancias y diferencias con las de sus vecinos.*

Poema horretan, Larrahe, Lacubegi eta Selaitse jainko-jainkosen izenen artean jolasten zen poeta, desagertutako sinesmenen lurrina girotuz: «Baldar ezpaineratzen ditut orain/ animalia arteko jendeek adoratutako/ animalia izeneko dibinitate izuak/ eta ahoskatu ahala igartzen ditut ezkututzen/ baina mugitzen duten orbelagatik baizik/ ezagutzen ez diren piztien lilura utziz».

Joakin Gorrotxategiri irakurri diot aurtan, beste behin, antzinako euskararen inguruko artikulu mamitsua, *Euskararen historia* izeneko liburuan, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzuak kaleratu duena Gorrotxategiren beraren eta Ivan Igartuaren eta Joseba Andoni Lakarraren koordinaziopean. Nire ustez oharkabe samarrean pasatu den arren, hizkuntzaren historiaz eta bilakaeraz gaur egun dakigunaren aurkezpen ederra egiten du argitalpenak.

Jada ezagun samarrak diren eta onartuta dauden hainbat ideien artean, deigarriak egin zaizkit giza genetikaren alorretik hizkuntzen senidetasunaz egindako ikerketez Gorrotxategik idazten duena, inoiz entzun diodalako publikoki aitortzen genetika etorkizunean laguntza handikoa izan daitekeela euskararen jatorriaz zerbait gehiago jakiteko. Artikuluan ikerlariak nabarmentzen du euskaldunen geneen sekuentziari eskaini zaion arreta, maiztasun estatistiko esanguratsua aurkitu baita gaur egungo populazioaren artean, zeinaren azalpena litzatekeen «izotz aroko eusko-kantauriar babeslekuko populazioaren hedapena, izotza urtutakoan». Baina geneen bidez euskararen historia gehiago argitzeko entusiasmoari galga bat jarri nahi izan dio hizkuntzalariak.

Zalantzarik gabe, ikerketa genetikoak ahalmen handiko tresna dira historiaurreko populazioen historia ebolutiboa eta filogenetikoa berreraikitzeke, haien harremanak eta balizko migrazioak ezagutzeko; baina ezer gutxi argi dezakete populazio horien alderdi kultural eta linguistikoei buruz, alderdi horien transmisioa ez baita gauzatzen prozedura beren bitartez.

Horregatik, Gorrotxategirentzat, «bide bakarra» dago historiaurreko populazioen hizkuntzaz gehiago jakiteko: tokiko toponimiarik zaharrenaren analisisa.

Hain zuzen ere toponimia zaharrean oinarrituta, Gorrotxategik azpimarratzen du behin baino gehiagotan polemika iturri izan den ideia: Euskal Herriko mendebala, antzinatean, zelta hizkuntzen esparrua bilakatu zela. Eta toponimia zeltaren presentzia handiaren hipotesi gisa, gaur egun arte egon diren hiru hipotesi nagusiak laburbiltzen ditu: A) Euskal mendebaldea

Goi Erdi Aroan euskaldundu zela, baskoien (nafarren) migrazio edo inbasioengatik; B) Akitaniatik bertatik etorri zela bultzada hori, Aldaietako (eta beste) aztarnategietan topatutako aztarnen azterketatik hainbat arkeologok ondorioztatu dutenez; C) Akitania bera Pirinioetako hegoaldeko herrien bulkadagatik bilakatu zela Wasconia (eta gero Gasconia).

Ematen du Euskal Herriaren hainbat alderdik, hegoaldekoek zein iparraldekoek, mendebaldekoek nahiz ekialdekoek, ordura arte aldameneko kultura edo hizkuntza arrotzekin izan zituzten harreman estuak hautsi edo galdu egin zituztela, elkarrenganako hartuemanak sendotuz. Antzinaroko egoera politikoa eta linguistikoa guztiz aldatu zen, inguruko hizkuntza guztiak, euskara izan ezik, galdu egin zirelako latinaren faboretan.

Baina zer nolako indarrak erakarri zituen zentrorantz ordura arte aske samar aritutako herriak eta, ondorioz «elkarrenganako hartuemanak» sendotu? Zer botere erlijioso, politiko edo ekonomiko izan zen horren eragile? Mitxelena 1981ean gaiari kosk egin zioneko ziurtasun eta zalantza berdinak ditugu orain, ia berrogei urte geroago.

Alferrikakoaren bila

Hain zuzen ere ia berrogei urte atzerago eraman nau Werner Herzog zinema egilearen *Conquista de lo inútil* liburuaren irakurketak, bide batez Koldo Almandozen *Oreina* filmaz eta haren filmatzeaz atera duen liburuarekin lotu nauena. Herzogena irakurri nuenean, uda aurretik, aitortu behar dut sufritu egin nuela bere ahalegin titanikoarekin, esaldi bakar batean laburbildu daitekeena: nola egin aurre naturak eta giza kondizioak paratzen dizkizun oztopo guztiei, zertarako eta une horretako zure asmoa, zure ametsa, zure proiektua aurrera eramateko: film baten sekuentzia berezi bat amaitu ahal izatea.

Herzogek Peruko Amazoniaren erdian filmatutako *Fitzcarraldo* lanaren gorabeherak aletu zituen *Conquista de lo inútil* liburuan. Amazonaren erdian egurrezko itsasontzi batekin

hainbat irudi grabatzea da pelikularen talde tekniko osoaren afana, oso baldintza gogorretan, ibai erraldoiaren gorabeheren kapritxoek ez dutelako lasaitasunerako tarterik uzten: orain uholde erauntsia dator eta prestatutako egurrezko egitura guztiak eraman ditu urak; orain lehorte garai txikia dator eta itsasontzia lokatz artean kartoletaraino dago hondoraturik, eta ez dago zer eginik. Azken egunean, azkenean itsasontzia nahi zuten tokitik eraman eta nahi duten errebol-tatik agertzea lortu dutenean, ingeniarrizta asmamendu ugari tarteko, idatzi du Herzogek bere egunerokoan:

Ez dut inolako minik ez poztasunik ez eszitaziorik sentitu, ez dut soinurik entzun edo lasaitasunezko hasperenik egin. Daukadan bakarra da zerbait erabat inutila egin izanaren kontzientzia edo, zehatzago esanda, bere erresuma misteriotsuaren baitan sartu izanarena.

Koldo Almandozek antzeko giroa deskribatzen du aurten filmatu duen *Oreina* pelikularen erroldajeaz atera duen izen bereko liburuttoan. Antzeko etsipena, buruan daukan filma ezin izango duela egin onartzen duenean, edo, are, film inperfektua izango dela ulertu ondoren ohartzen denean, hala eta guztiz ere, bere filma izango dela, berea. Defenditu beharko duela eta bilatzen jarraitu beharko duela.

Amazonas, Behe Danubio eta Galizia

Amaitu ondoren ere, hor eduki dut, ohe ondoko mahaitxoaren dorre gero eta ezegonkorragoan, Herzogen lana, beste hainbat libururekin batera. Seinale ona izaten da mahaian jarraitzea. Inoiz berriro hartu eta orri artean bilatuko dudala, beste behin, aipu edo paragrafo hark sortutako zirrara. Eta azken hilabeteetan pilatuz joan diren liburuek aukera eman didate nire irakurketa ohitura kaotiko eta apetatsua gidatzen duten interesei aurtengo errepassoa emateko.

Eta, konturatu naiz, esate baterako, lagunei uzten dizkiegun liburu kuttunen ausentziak sortzen duen ezinegona ez

dela denborarekin sendatzen. Ohe ondoko mahaian Elias Canettiren *Mihia aske* lanaren poltsikoko edizioa topatu baitut, eta ez Muchniken edizio ederra, egongelako apalategitik desagertu baita. Badakit nori utzi nion, eta badakit ez didala itzuliko. Eta badakit behin baino gehiagotan itzuliko naizela lan horren orrietara, orain bezala edizio txiki baten bidez bada ere, egileak orriotan kontatzen duen haurtzaroaren bizipen linguistikoek asko esaten baitute bere lanaz, bere bizitzaz eta bere kontzientzia europar zabalaz. Honela dio Canetik lehen kapituluan, bere haurtzaroaz hizketan hasten denean:

Behe Danubion dago Rustschuk, han etorri nintzen mundura, toki zoragarria haur batentzat, eta Bulgarian dagoela esanez hiriarren irudi lauso samarra eskaintzen dut, jatorri oso ezberdineko pertsonak bizi baitziren han, zazpi edo zortzi hizkuntza entzun zitezkeen egun bakar batean. Maiz landatik etortzen ziren bulgariarrez gain, turkiar ugari bizi zen hirian, euren auzoa zuten, eta auzo horren alboan zegoen gurea, judu espainiarrena. Greziarrak, albaniarrek, armeniarrek eta ijitoak ere bizi ziren hirian. Danubioren beste ertzetik etortzen ziren errumaniarrak; errumaniarra zen nire inudea, baina ez dut haren gomutarik gorde. Errusiar gutxi batzuk ere baziren hirian.

Euskaraldia, euskara batuaren urteurren handienaren ospakizuna eta hizkuntza eta kulturaren arteko horrenbesteko eztabaidak bizi izan ditugun urtean maizago irakurri behar-ko genuke Canetti.

Joan naiz nire mahaitxoan hustuz, beraz, labealdi berriari tokia egiteko asmoz, eta une bat entretenitu naiz Álvaro Cunqueiroren *Fábulas y leyendas de la mar* zoragarriaren orrien artean, non arrainen hizkuntzaz hitz egiten duen, eta ziurtatzen baitu Rhin ibaian, behin, izokin bat itaundu zutela, krimen baten lekukoa izan omen zelako. Izokinak ukatu zuen horrelakorik, eta ilehori herren bat salatu zuen: «Claudius rubius fuit!». Han inguruan zebilen ilehori herrena urkatu zuten horrela.

Liburu pilaren azpitik atera da ere Toni Morrisonen *La noche de los niños* liburu ikaragarria, aurten irentsi dudana

ez gaiak berak, haurtzaroko traumak eta pederastiak alegia, hartara bultzatu nauelako, egilearen kontatzeko modu sotil, zuzen eta basatiagatik baizik. *Basatia* da hitza.

Nekez utziko dudan liburua da ere *Emakumeak, arraza eta klasea*, Angela Davisena, Eskafandraren edizio ederreko lana. Bereziki lehen partea, beltzen familien esklabotza garaian izandako gorabeherak kontatzen dituen, historia-ren ikuspegitik kanonikoa iruditu zait ulertzeko ez bakarrik emakumeen eskubideen aldeko mugimenduaren genealogia, ezpada gizartearen eboluzioan zehar sortzen diren korrante sakonen norabideak esplikatzeko ere bai.

Martín Caparrosen *El hambre* ezin izan dut besterik gabe ohe ondoko mahaitxotik atera eta apalategira eraman. Maisu lana da kazetariak datuak esplikazioaren mesedetan jartzeko erabiltzen duen teknikagatik: badirudi estatistika, ikerketa, zenbaki anabasa guztiaren erdian lehen berrogeita hamar orrialderen ondoren errepikapenak besterik ezin direla iritsi, baina egileak jarraitzen du bikain ekartzen datu bakoitza bere testuingurura; zifra bakoitza ezinbesteko eginez; mundu osoa interpelatzen duen afera kokatuz horrela.

Azken asteetan irakurritakoen artean, bi. Alde batetik, Edurne Portelaren *Mejor la ausencia*. Hori ere, estiloagatik, neskatala denetik emakume bihurtzen den arte bere familiararen eta bere gizartearen ibilbidea kontatzen duen emakumearen ahotsa garaiaren eta adinaren arabera maisuki modelatzeagatik. Bestea, Eider Rodriguezen *Bihotz handiegia*, geratzeko liburua dela iruditzen zaidalako. Hemendik hamar-hogei urtera ere gogoratuko den ipuin liburua.

Banoa mahaia jasotzen. Azkenen artean, *Zuloa* bereizi dut. Xabier Gantzarainen saiakera gure gizartearen azken 50 urteetako laburpen bikaina da, artearen begiradapean. Azpimarratzeko modukoak Jose Luis Zumetaren *Gernika* koadroaren gainean idatzitako gogoetak.

Liburu horiek geratuko dira, seguru asko, oraindik urtebetez ohe ondoko mahaitxoan. Gainerakoak bildu eta tokia egin dut datorrenerako. 🍷